

บทที่ ๑

พระสูตรและสารสำคัญในสคาถวรรคสังยุตตนิกายปาลี

ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง ป.ธ.๙., พธ.ม, พธ.ด.

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้บัณฑิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ ๑๕ จำนวน ๒๗๑ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้บัณฑิตสามารถอธิบาย เรื่องเหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรสคาถวรรคได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้บัณฑิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในสคาถวรรคที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

ขอบข่ายเนื้อหาวิชา

- ๑.๑ ความนำ
- ๑.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในเทวตาสังยุต
- ๑.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในเทวปุตตสังยุต
- ๑.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในโกสลสังยุต
- ๑.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในมารสังยุต
- ๑.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในภิกขุณีสังยุต
- ๑.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมสังยุต
- ๑.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในพราหมณสังยุต
- ๑.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในวังคีสังยุต
- ๑.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในวนสังยุต
- ๑.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในยักขสังยุต
- ๑.๑๒ เนื้อหาสาระสำคัญในสักกสังยุต
- ๑.๑๓ สรุปท้ายบท
- ๑.๑๔ คำถามท้ายบท
- ๑.๑๕ เอกสารอ้างอิง

๑.๑ ความนำ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ คือ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค จัดเป็นเล่มที่ ๑ ของสังยุตตนิกายว่า ด้วยพระสูตรที่มีคาถา คำว่า คาถา คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองล้วน เป็นบทกวี ที่มีกฎเกณฑ์ มีความไพเราะ ลึกซึ้ง เป็นรูปแบบอย่างหนึ่ง ในรูปแบบ ๙ อย่าง แห่งนวัคสัตตสุตตสาสน์ (คำสั่งสอนของพระศาสดามิ่งค์ ๙) ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค มีพระสูตรที่มีคาถาปรากฏอยู่ทุกสูตร ฉะนั้น พระธรรมสังคีตอาจารย์จึงได้ตั้งชื่อว่า สคาถวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระสูตรที่มีคาถา มีทั้งหมด ๒๗๑ สูตร การจัดแบ่งหมวดหมู่ในสคาถวรรค มีอักษรย่อว่า ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑/๑. หมายถึง สังยุตตนิกาลปาติ (บาลี) และพระไตรปิฎก (ไทย) เล่มที่ ๑๕ /ข้อที่ ๑/หน้าที่ ๑ เป็นต้น

ก. แบ่งเป็นสังยุต

พระสูตร ๒๗๑ สูตรในสคาถวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ ๑๑ สังยุต คือ

๑.เทวดาสังยุตมี ๘๑ สูตร	๒.เทวปุตตสังยุตมี ๓๐ สูตร
๓.โกศลสังยุตมี ๒๕ สูตร	๔.มารสังยุตมี ๒๕ สูตร
๕.ภิกขุณีสังยุตมี ๑๐ สูตร	๖.พรหมสังยุตมี ๑๕ สูตร
๗.พราหมณสังยุตมี ๒๒ สูตร	๘.วงศ์สังยุตมี ๑๒ สูตร
๙.วนสังยุตมี ๑๔ สูตร	๑๐.ยักษสังยุตมี ๑๒ สูตร
๑๑.สักกสังยุตมี ๒๕ สูตร	

ข. แบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ

ในสังยุตเหล่านี้ยังมีการแบ่งเป็นแบบต่าง ๆ อีก ๒ แบบ คือ

๑) แบบที่ ๑ เทวดาสังยุต เทวปุตตสังยุต โกศลสังยุต มารสังยุต พรหมสังยุต พราหมณสังยุต และสักกสังยุต รวม ๗ สังยุต แบ่งเป็นวรรค

๒) แบบที่ ๒ ภิกขุณีสังยุต วงศ์สังยุต วนสังยุต และยักษสังยุต รวม ๔ สังยุต ไม่แบ่งเป็นวรรคแนะนำแต่ละสังยุต^๑

^๑โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๑๐).

๑.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในเทวตาสังยุต

เทวตาสังยุตมี ๘๑ สุต คำว่า เทวตา มีวิเคราะห์ว่า เทโว เอว เทวตา ผู้เป็นเทพนั้นแหละ คือเทวตา (เทว ศัพท์ ตา ปัจจัย)^๒ สังยุตต แยกเป็น สัมภพหน้า ยุช ธาตุในการประกอบ หรือประมวล ต ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น สงยุตโต เทวตา + สังยุต = เทวตาสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเทวตา หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการถามปัญหาหรือการสนทนาธรรมของเทวตาเช่น การสนทนาธรรมระหว่างเทวตากับพระผู้มีพระภาค จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๘ วรรค คือ แต่ละวรรคมี ๑๐ สุตบ้าง เกินกว่านี้บ้าง รวมทั้งหมด ๘๑ สุต ซึ่งวรรคแต่ละวรรคตั้งตามชื่อพระสูตร เช่น นันทนวรรค ตั้งตามชื่อนันทนสูตร หรือตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตร เช่น นพวรรค ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๑๐ ส่วนชื่อพระสูตรแต่ละสูตร ตั้งตามชื่อบุคคลคือเทวตาที่เข้ามาถามปัญหา หรือสนทนาธรรม หรือตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตรนั้นๆ เทวตาสังยุตนี้เป็นพระสูตรสั้นๆ เป็นคาถาหรือเป็นบทกวีทั้ง คำถาม คำตอบ มีร้อยแก้วปนบ้าง ส่วนมากไพเราะทั้งคำและความ^๓ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^๔ เช่น

(๑) นพวรรค (หมวดว่าด้วยต้นอ้อ)

(๑) โขมตรณสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยการข้ามโอชะ (เอวมเม สุต)^๕ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่เทวตาตนหนึ่งขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี เทวตาตนหนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาว่า พระองค์ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เราเองเมื่อไม่พัก มีความเพียร จงข้ามโอชะได้^๖ คำว่า โอชะ เป็นชื่อ ของกิเลสซึ่งมีอยู่ ๔ ประการคือ ๑) กาโมชะความยินดีพอใจใน กามคุณ ๒) ภโวชะ ความยินดีพอใจในรูปภพ อรูปภพ และความใคร่ในฌาน ๓) ทิฏฐิโชะได้แก่ ทิฏฐิ ๖๒ ประการ ๔) อวิชโชะ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ เป็นต้น^๗

(๒) นิโมกขสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยทางหลุดพ้น ในพระสูตรนี้มีลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวตา เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวตาตนหนึ่งมี วรรณะงดงามยิ่งนักได้เข้าไป

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๒๗.

^๓ ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๖.

^๔ โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๑๑)

^๕ คำว่า เม แปลว่า ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นพระสูตรนี้และสูตรอื่นๆ ในเล่มนี้ หมายถึง พระอานนท์

^๖ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑/๒., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๒.

^๗ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๖.

เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกข์ พระองค์ ทรงทราบนิโมกษ์ (ทางหลุดพ้น) ปโมกษ์ (ความหลุดพ้น) และวิเวก (ความสงบ) ของสัตว์ทั้งหลาย หรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ผู้มีอายุ เราทราบนิโมกษ์ ปโมกษ์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลาย

เทวดาทูลถามว่า พระองค์ทรงทราบนิโมกษ์ ปโมกษ์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลายอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ผู้มีอายุ เพราะความสิ้นไปแห่งภพอันมีความเพิลิตเพลินเป็นมูล เพราะความสิ้นไปแห่งสัญญาและวิญญาณ เพราะความดับ เพราะความสงบแห่งเวทนาทั้งหลาย เราจึงทราบ นิโมกษ์^{๘๔} ปโมกษ์^{๘๕} และวิเวก^{๘๖} ของสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้”^{๘๗}

(๓) กตฉินทสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยบุคคลตัดอะไรจึงข้ามโอชะได้ ในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต เรื่องเกิดขึ้น ณ กรุงสาวัตถี พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาได้ทูลถามเป็นคาถาในสำนักของพระพุทธเจ้าว่า บุคคลควรตัดธรรมเท่าไร ควรละธรรมเท่าไร ควรบำเพ็ญธรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร พระองค์จึงตรัสว่าข้ามโอชะได้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลควรตัดธรรม ๕ ประการ^{๘๘} ควรละธรรม ๕ ประการ^{๘๙} ควรเจริญธรรม ๕ ประการ^{๙๐} ควรก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ^{๙๑} ได้แล้ว เราจึงกล่าวว่า

^{๘๔} นิโมกษ์ หมายถึงมรรค ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๐.

^{๘๕} ปโมกษ์ หมายถึงผล ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๐.

^{๘๖} วิเวก หมายถึงนิพพาน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๐.

^{๘๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒/๒., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

^{๘๘} ธรรม ๕ ประการ ในที่นี้หมายถึงอริยมกคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต่ำ) ๕ ประการ ได้แก่ (๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต (๔) กามฉันทะ ความพอใจในกามคุณ (๕) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ หรือพยาบาท ความคิดร้าย ส.ม. (บาลี) ๑๘/๑๘๐/๑๐๖.

^{๘๙} ธรรม ๕ ประการ ในที่นี้หมายถึงอุทัมมกคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องสูง) ๕ ประการ ได้แก่ (๑) รูปราคะความติดใจในรูปธรรม (๒) อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม (๓) มานะ ความถือตัว (๔) อุทัจจะ ความฟุ้งซ่าน (๕) อวิชชา ความไม่รู้จริง ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒๓.

^{๙๐} ธรรม ๕ ประการ ในที่นี้หมายถึงอินทริย์ (ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน) ๕ ประการ คือ (๑) สัทอินทริย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือศรัทธา (๒) วิริยอินทริย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือวิริยะ (๓) สตินทริย์ ธรรมที่เป็นใหญ่ คือสติ (๔) สมานินทริย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือสมาธิ (๕) ปัญญินทริย์ ธรรมที่เป็นใหญ่คือปัญญา ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒๔.

^{๙๑} ธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ คือ (๑) ราคะ ความกำหนัด (๒) โทสะ ความโกรธ (๓) โมหะ ความหลง (๔) มานะ ความถือตัว (๕) ทิฏฐิ ความเห็น ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒.

ข้ามโอฆะได้^{๑๖}

(๒) นันทนวรรค (หมวดว่าด้วยสวนนันทวัน)

(๑) **กฏิกาสูต** คือพระสูตรที่ว่าด้วยกระท่อม คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เทวดาตนหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าท่านไม่มีกระท่อมหรือ ท่านไม่มีรั้วหรือ ท่านไม่มีผู้สืบทอดหรือ ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจาก เครื่องผูกแล้วหรือ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า แน่นอน เราไม่มีกระท่อม แน่นอน เราไม่มีรั้ว แน่นอน เราไม่มีผู้สืบทอด แน่นอน เราเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้ว

เทวดาทูลถามว่ากระท่อมที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร รั้วที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร ผู้สืบทอดที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร เครื่องผูกที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่าน คืออะไร

พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า กระท่อมที่ท่านกล่าวกับเรา คือมารดา รั้วที่ท่านกล่าวกับเรา คือภรรยา ผู้สืบทอด ที่ท่านกล่าวกับเรา คือบุตร เครื่องผูกที่ท่านกล่าวกับเรา คือตัณหา

ตอนท้ายของพระสูตร เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหาเสร็จแล้ว เทวดาได้กล่าวชื่นชมด้วยคาถาว่า ดิจริง ท่านไม่มีกระท่อม ดิจริง ท่านไม่มีรั้ว ดิจริง ท่านไม่มีผู้สืบทอด ดิจริง ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้ว^{๑๗}

(๓) สัตติวรรค (หมวดว่าด้วยหอก)

(๑) **ขณาสูต** คือพระสูตรที่ว่าด้วยความยุ่ง คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อ สอนความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต ผู้ที่จะแก้ความยุ่งได้ต้องอาศัยหลักของศีล สมาธิ และ ปัญญา เทวดาทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า หมู่สัตว์ยุ่งทั้งภายใน ยุ่งทั้งภายนอก ถูก ความยุ่งพาให้ยุ่งแล้ว ข้าแต่พระโคตม เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ว่า ใครพึงแก้ความยุ่งนี้ได้

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นรชนผู้มีปัญญา เห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา^{๑๘} มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก้ความยุ่งนี้ได้ บุคคลเหล่าใด กำจัดราคะ โทสะ และ อวิชชาได้แล้ว บุคคลเหล่านั้นสิ้นอาสวะแล้ว เป็นพระอรหันต์ พวกเขาแก้ความยุ่งได้แล้ว นามกัตติ^{๑๙} รูปกัตติ ปฏิกขสัญญา กัตติ รูปสัญญา กัตติ^{๒๐} ตับไม่เหลือในที่ใด ความยุ่งนั้นก็

^{๑๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๕/๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕/๖.

^{๑๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๙/๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙/๑๗-๑๘.

^{๑๘} เจริญจิตและปัญญา หมายถึงเจริญสมาธิและวิปัสสนา; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๔๙.

^{๑๙} นาม หมายถึงอรูปชั้น ๔ (คือ เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ); ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๕๐.

^{๒๐} ปฏิกขสัญญา หมายถึง กามภพ รูปสัญญา หมายถึง รูปภพ; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๕๐.

ย่อยขาดหายไป ในที่นั้น^{๒๑}

(๒) **จตุจกสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยสรีรยนต์ ๔ ล้อ โดยเนื้อหาในพระสูตรนี้ได้แสดงไว้ว่า สรีรยนต์จะแล่นไปได้ ต้องตัดความปรารถนา ความโลภ และถอนตัณหาออกทั้งหมด เทวดาทูลถามว่า ข้าแต่พระมหาวิรเจ้า สรีรยนต์ ๔ ล้อ^{๒๒} มีประตุ ๙ ประตุ^{๒๓} เต็มไปด้วยของไม่สะอาด ถูกความ โลภประกอบไว้ เป็นเหมือนเปือกตม สรีรยนต์นั้นจักแล่นไปได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะตัดชะเนาะ^{๒๔} เชือกหนึ่ง^{๒๕} ตัดความปรารถนาและความโลภอันเลวทราม และเพราะถอนตัณหาพร้อมทั้งรากได้ สรีรยนต์นั้นจักแล่นไปได้อย่างนี้^{๒๖}

(๔) **สตูลปกายิกวรรค (หมวดว่าด้วยพวกเทวดาสตูลปกายิกา)**

(๑) **มัจฉริสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยคนตระหนี่ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยในตอนต้นของพระสูตรเป็นคำสนทนาระหว่างเทวดากับพระผู้มีพระภาค ตอนท้ายของพระสูตร เป็นคำถามคำตอบปัญหาเกี่ยวกับความแตกต่างกันของท่านที่ให้ด้วยความ เหมาะสม และด้วยความไม่เหมาะสมเทวดาคนหนึ่ง ได้กล่าวคาถานี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า เพราะความตระหนี่ และความประมาท บุคคลจึงให้ทานอย่างนี้ไม่ได้ บุคคลผู้หวังบุญ รู้แจ้งอยู่จึงให้ทานได้

เทวดาอีกคนหนึ่งได้กล่าวในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า พวกคนพาล เมื่อจะให้ทานก็ให้ยาก เมื่อจะทำงานก็ทำยาก พวกอสัตบุรุษยอมไม่ทำตามธรรมของสัตบุรุษ เพราะธรรมของสัตบุรุษ ดำเนินตามได้แสนยาก ฉะนั้น การไปจากโลกนี้ของพวกสัตบุรุษและอสัตบุรุษจึงแตกต่างกัน พวกอสัตบุรุษพากันลงนรก ส่วนพวกสัตบุรุษพากันขึ้นสวรรค์

เทวดาอีกตนได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า เพราะเหตุไร การบูชา อันใหญ่หลวงนี้ จึงมีค่าไม่เท่าส่วนแห่งทานที่บุคคลให้ด้วยความเหมาะสม เมื่อบุรุษ ๑๐๐,๐๐๐ คน บูชาภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป การบูชาของบุรุษเหล่านั้น จึงมีค่าไม่เท่าเสี้ยวหนึ่งของบุคคลเช่นนั้นได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเทวดาว่า บุคคลพวกหนึ่งดำรงอยู่ใน ความไม่เหมาะสม ทำร้ายเขา ฆ่าเขา หรือทำให้เขาเศร้าโศกแล้วจึงให้ทาน ทักขณานั้นจัดเป็น ทักขณาอันมีหน้ามอง

^{๒๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓/๑๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖-๒๗.

^{๒๒} ๔ ล้อ หมายถึงอริยาบถ ๔ (คือ เเดิน ยืน นั่ง นอน); ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๕๒.

^{๒๓} ๙ ประตุ หมายถึงช่องทั้ง ๙ คือ ตา ๒, หู ๒, จมูก ๒, ปาก ๑, ทวารหนัก ๑, ทวารเบา ๑; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๕๒.

^{๒๔} ชะเนาะ หมายถึง ความผูกโกรธ; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๕๓.

^{๒๕} เชือกหนึ่ง หมายถึง กิเลสมีที่ปฏิฐิและวิจิกจจา เป็นต้น; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๕๓.

^{๒๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๙/๑๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๙/๓๒-๓๓.

ด้วยน้ำตา เป็นไปกับด้วยอาชญา จึงมีค่าไม่เท่ากับส่วนแห่งทานที่ให้ด้วย ความเหมาะสม เมื่อบุรุษ ๑๐๐,๐๐๐ คน บุษาก็มี ๑,๐๐๐ รูป การบูชาของบุรุษเหล่านั้นจึงมีค่าไม่ เท่าเสียหนึ่งของบุคคลเช่นนั้นได้อย่างนี้^{๒๒๗}

(๕) อาทิตตวรรค (หมวดว่าด้วยสิ่งที่เป็นของร้อน)

(๑) กิณฑสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการให้อะไรจึงชื่อว่าให้ โดยเทวดาได้ทูลถามปัญหา ๕ ข้อ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาทั้ง ๕ ข้อ และตรัสเพิ่ม ข้อที่ ๖ อีกหนึ่งข้อ ตามข้อความดังนี้ เทวดาทูลถามว่า บุคคลให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ให้อะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้อะไรชื่อว่าให้ ความสุข ให้อะไรชื่อว่าให้จักขุ และใครชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทับชื่อว่าให้จักขุ และผู้ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้ที่ปราศอนธรรมชื่อว่า ให้อมตะ^{๒๒๘}

(๒) วโนโรปสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการปลูกป่า พระสูตรนี้เป็นรูปคำถามข้อความ กล่าวถึงผู้ตั้งอยู่ในธรรมมีศีลสมบูรณ์จะได้รับสวรรค์สมบัตินั่นอนเทวดาทูลถามว่า บุญยอมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนเหล่าไหน ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์^{๒๒๙} ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญยอมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน^{๒๓๐}

(๖) ชราวรรค (หมวดว่าด้วยชรา)

(๑) ชราสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยชรา โดยเทวดาตั้งปัญหาถาม ๔ ข้อ และพระผู้มีพระภาค ได้ตรัสตอบทั้ง ๔ ข้อ ใจความสำคัญของคำถามคำตอบว่าด้วยศีลธรรมที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ชีวิตราบเท่าชรา และบุญเป็นสิ่งที่โจรลักไปไม่ได้ ผู้ใดทำก็เป็นของคนนั้นเทวดาทูลถามว่า อะไรเล่ายังประโยชน์ให้สำเร็จตราบเท่าชรา อะไรเล่าตั้งมั่นแล้วยัง ประโยชน์ให้สำเร็จ อะไรเล่าเป็นรัตนะของคนทั้งหลาย อะไรเล่าโจรลักไปไม่ได้

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ศีลยังประโยชน์ให้สำเร็จตราบเท่าชรา ศรัทธาตั้งมั่นแล้วยัง

^{๒๒๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๓๒/๒๑-๒๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๒/๓๗-๓๙.

^{๒๒๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๔๒/๓๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

^{๒๒๙} สวนอันน่ารื่นรมย์ หมายถึง สวนไม้ดอกไม้ผลอันน่ารื่นรมย์; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๗/๘๖.

^{๒๓๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๔๗/๒๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

ประโยชน์ให้สำเร็จ ปัญญาเป็นรัศมีของคนทั้งหลาย บุญอันโจรสลักไปไม่ได้^{๕๑๑}

(๒) **มิตตสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยมิตร เนื้อความในพระสูตรนี้บอกให้รู้ถึงมิตรของบุคคลทั้งในการทำกิจและติดตามให้ผลในภพหน้า มีข้อความว่า เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าเป็นมิตรของคนเดินทาง อะไรเล่าเป็นมิตรในเรือนของตน อะไร เล่าเป็นมิตรของคนผู้มีประโยชน์เกิดขึ้น^{๕๑๒} อะไรเล่าเป็นมิตรติดตามตนไปถึงภพหน้า

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า พวกหมู่เกวียนเป็นมิตรของคนเดินทาง มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน สหายเป็นมิตรของคนผู้มีประโยชน์เกิดขึ้นเนื่องๆ บุญที่ตนเองทำไว้แล้วเป็นมิตรติดตามตนไปถึงภพหน้า^{๕๑๓}

(๗) อัทธวรรค (หมวดว่าด้วยสิ่งครอบงำ)

(๑) **นามสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยชื่อ ที่เทวดาได้ทูลถามปัญหา ๓ ข้อ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบทั้ง ๓ ข้อ โดยใช้คำว่า ชื่อ คำเดียว เป็นคำตอบของปัญหาทั้ง ๓ ข้อ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นพระปัญญาของพระองค์ว่าลึกซึ้งและกว้างขวางอย่างไรหาประมาณมิได้ เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าครอบงำสิ่งทั้งปวง อะไรเล่าไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่สิ่งทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชื่อครอบงำสิ่งทั้งปวง ชื่อไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า ชื่อเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่สิ่งทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ^{๕๑๔}

(๒) **จิตตสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยจิต พระสูตรนี้เป็นคำถามคำตอบที่แสดงให้เห็นว่าจิตแม้จะเป็นนามธรรมแต่ก็มีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ สามารถทำสัตว์โลกทั้งหมดให้ตกอยู่ในอำนาจได้ เทวดาทูลถามว่า โลก^{๕๑๕} ถูกอะไรนำไป ถูกอะไรผลักไป อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตผลักไป จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ^{๕๑๖}

^{๕๑๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๕๑/๔๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๖๗.

^{๕๑๒} ประโยชน์ ในที่นี้หมายถึง กิจ; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๙๐.

^{๕๑๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๕๓/๔๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๕๑๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๖๑/๔๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๑/๗๓.

^{๕๑๕} โลก ในสูตรนี้และสูตรต่อๆ ไปในวรรคนี้หมายถึง สัตว์โลก.

^{๕๑๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๖๒/๔๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๒/๗๓.

(๘) **ขัตตวาวรรค (หมวดว่าด้วยการฆ่า)**

(๑) **ขัตตวาสุตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวดาตนหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตมพระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก เทวดาพระอรียะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ^{๓๗} มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^{๓๘}

(๒) **วิตตสุตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยทรัพย์เครื่องปลื้มใจ เนื้อความในพระสูตรนี้กล่าวถึงศรัทธา กุศลกรรมบถ สัจจะ และปัญญา ว่าเป็นหลักดำเนินชีวิตอนประเสริฐ เทวดาทูลถามว่า อะไรเล่าเป็นเครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ อะไรเล่าที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ อะไรเล่าเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลายบุคคลมีความเป็นอยู่อย่างไร นักปราชญ์ทั้งหลายจึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐของบุรุษในโลกนี้ ธรรม^{๓๙} ที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ สัจจะเท่านั้นเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์ทั้งหลายจึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ”^{๔๐}

(๓) **ปาถะยสุตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยเสปียง เนื้อความในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าศรัทธาและสิริเป็นสิ่งสำคัญใน การรวบรวมเสปียงและเป็นบ่อเกิดของโภคทรัพย์ ตัณหาละได้ยากในโลก มีข้อความว่าเทวดาทูลถามว่า อะไรเล่ารวบรวมไว้ซึ่งเสปียง อะไรเล่าเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลาย อะไรเล่าผลักไสนรชนไป อะไรเล่าละได้ยากในโลก สัตว์เป็นอันมากติดอยู่ในอะไรเล่าเหมือนนกติดบ่วงฉะนั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ศรัทธารวบรวมไว้ซึ่งเสปียง สิริเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลาย ความอยากผลักไสนรชนไป ความอยากละได้ยากในโลก สัตว์เป็นอันมากติดอยู่ในความอยาก เหมือนนกติดบ่วงฉะนั้น^{๔๑}

^{๓๗} มีรากเป็นพิษ หมายถึง มีทุกข์เป็นวิบาก; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๑/๙๓.

^{๓๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๗๑/๔๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๑/๗๙.

^{๓๙} ธรรม ในที่นี้หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๓/๙๔.

^{๔๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๗๓/๔๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๓/๘๐.

^{๔๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๗๙/๕๐, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๙/๘๔-๘๕.

๑.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในเทวปุตตสังยุต

เทวปุตตสังยุตมี ๓๐ สูตร คำว่า เทว มีวิเคราะห์ว่า ทิพพนดิ ปณฺจทิ กามคฺเณทิ อนฺตโน วา อิทธิยาติ เทวา ผู้รุ่งเรืองหรือผู้เปลิดเปลินด้วยกามคุณ ๕ หรือด้วยฤทธิ์ของตน (ทิว ธาตุ ในความหมายว่ารุ่งเรือง เล่น สนุก เปลิดเปลิน อ ปัจจัย พฤทธิ อิ เป็น เอ สำเร็จรูปเป็น เทโว^{๒๖} เทว-ปุตต+สังยุต เป็น เทวปุตตสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเทพบุตร หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการถามปัญหาหรือการสนทนาธรรมของเทพบุตร เช่น การสนทนาธรรมระหว่างเทพบุตรกับพระผู้มีพระภาค จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๓ วรรค คือ ปฐมวรรค (หมวดที่ ๑) อนาถปิณฑิกวรรค (หมวดว่าด้วยอนาถปิณฑิกเทพบุตร) และนानาติตถียวรรค (หมวดว่าด้วยเทพบุตรผู้เป็นสาวกของเดียรถีย์ต่าง ๆ) แต่ละวรรคมีพระสูตรวรรคละ ๑๐ สูตร รวมทั้งหมด ๓๐ สูตร แต่ก็มีหลายบทซ้ำกับเทวตาสังยุต หลายบทซ้ำกับคคาถาธรรม^{๒๗} ชื่อวรรคแต่ละวรรคตั้งตามลำดับวรรค เช่น ปฐมวรรค ตั้งตามลำดับวรรคที่ ๑ หรือตั้งตามชื่อพระสูตร เช่น อนาถปิณฑิกวรรค ตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑๐ ส่วนชื่อ พระสูตรแต่ละสูตรตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๒๘} เช่น

(๑) ปฐมวรรค (หมวดที่ ๑)

(๑) **มาฆสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยมาฆเทพบุตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่มาฆเทพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยคำถามและคำตอบปัญหาว่ามาฆเทพบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคือ อะไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ท้าววัตรภู^{๒๙} พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^{๓๐}

(๒) **มาถสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยมาถเทพบุตร พระสูตรนี้ทำให้ทราบว่แสงสว่างของพระพุทธเจ้า ประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย ซึ่งมีข้อความของคำถามคำตอบปัญหาว่า เทวตาทูลถามว่า โลกรุ่งเรืองเพราะแสงสว่างเหล่าใด แสงสว่างเหล่านั้นมีอยู่เท่าไรในโลก พวกข้าพระองค์มาเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าจะรู้แสงสว่างนั้นได้อย่างไร

^{๒๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๓๒๖.

^{๒๗} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, หน้า ๑๕๑.

^{๒๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, หน้า (๑๒).

^{๒๙} ท้าววัตรภู ในที่นี้หมายถึง ท้าวสักกะ; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๘๔/๑๐๐.

^{๓๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๘๔/๕๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔/๘๘-๘๙.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ในโลกมีแสงสว่างอยู่ ๔ อย่าง อย่างที่ ๕ ไม่มีในโลกนี้คือ ๑) ดวงอาทิตย์ส่องสว่างในกลางวัน ๒) ดวงจันทร์ส่องสว่างในกลางคืน ๓) ไฟส่องสว่างทั้งกลางวันและกลางคืนทุกหนทุกแห่ง ๔) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย แสงสว่างนี้เป็นแสงสว่างอย่างยอดเยี่ยม^{๔๗}

(๒) อนาถปิณฑิกวรรค (หมวดว่าด้วยอนาถปิณฑิกเทพบุตร)

(๑) **นันทสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยนันทเทพบุตร พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้ที่มีคุณสมบัติสามารถล่วงทุกข์ได้ นันทเทพบุตรทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระโคตม ผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ถึงญาณทัสสนะ^{๔๘} อันไม่มีสิ่งใดขวางกั้นของพระผู้มีพระภาค บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลประเภทใดว่าเป็นผู้มีศีล ประเภทใดว่าเป็นผู้มีปัญญา บุคคลประเภทใดล่วงทุกข์ได้ เทวดาทั้งหลายบูชาบุคคลประเภทใด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลใดมีศีล มีปัญญาอบรมตนดีแล้ว มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ ละความเศร้าโศกได้หมดสิ้น ลี้นอาสวะแล้ว เหลือไว้แต่ร่างกายในชาติสุดท้าย บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลประเภทนั้นว่าเป็นผู้มีศีล เป็นผู้มีปัญญา บุคคลประเภทนั้นล่วงทุกข์ได้แล้ว เทวดาทั้งหลายบูชาบุคคลประเภทนั้น^{๔๙}

(๒) **จันทสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยจันทเทพบุตร พระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้ที่สามารถข้ามโอฆะซึ่งข้ามได้โดยยาก จันทเทพบุตรทูลถามว่า บุคคลที่ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนจะข้ามโอฆะได้อย่างไร ใครไม่จมในห้วงน้ำลึกซึ่งไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่ยึดเหนี่ยว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดี บรรารภความเพียร อุทิศกายและใจตลอดกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก เขาเว้นขาดแล้วจากกามสัญญา^{๕๐} ล่วงรูปสังโยชน์ได้^{๕๑} มีความกำหนดด้วยความเพลิดเพลินสิ้นแล้ว ย่อมไม่จมในห้วงน้ำลึก^{๕๒}

^{๔๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๘๕/๕๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๕/๘๙.

^{๔๘} ญาณทัสสนะ หมายถึง ปัจจเวกขณญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณา ทบทวน คือสำรวจรู้มรรคผล กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน (เว้นพระอรหันต์ ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่); อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๐๔/๒๕๗.

^{๔๙} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๙๕/๖๑-๖๒, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๕/๑๐๑-๑๐๒.

^{๕๐} กามสัญญา หมายถึงอุทัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ; ส.ส.อ. (บาลี) ๙๖-๙๗/๑๐๖.

^{๕๑} รูปสังโยชน์ หมายถึงโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ; ส.ส.อ. (บาลี) ๙๖-๙๗/๑๐๖.

^{๕๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๙๖/๖๒, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๖/๑๐๒-๑๐๓.

(๓) นานาตติยวรรค (หมวดว่าด้วยเทพบุตรผู้เป็นสาวกของเดียรถีย์ต่าง ๆ)

(๑) โรหิตัสสูตฺร คือพระสูตรที่ว่าด้วยโรหิตัสสเทพบุตร เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้แก่โรหิตัสสเทพบุตรโดยใจความของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกว่าไม่ฟังถึงได้ด้วยกาไรไป แต่ได้แสดงไว้ว่า ผู้รู้ที่สุดแห่งโลกย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า โรหิตัสสเทพบุตรได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์สามารถหรือหนอที่จะทรงรู้ทรงเห็นหรือทรงถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ด้วยการไป

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เทพบุตร เราไม่กล่าวที่ที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ด้วยกาไรไป”

โรหิตัสสเทพบุตรได้กล่าวชื่นชมว่า น้าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องนี้ไว้ดียิ่งนัก เราไม่กล่าวที่ที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ ด้วยการไป^{๕๓}

(๒) นันทิวีสาลสูตฺร คือพระสูตรที่ว่าด้วยนันทิวีสาลเทพบุตร เนื้อหาของพระสูตรนี้กล่าวถึงสรียยนต์ว่าจะ แล่นไปได้ต้องตัดความปรารถนา ความโลภ และถอนตัณหาออกให้หมด นันทิวีสาลเทพบุตรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระมหาวิระเจ้า สรียยนต์ ๔ ล้อ มีประตู ๙ ประตู เต็มไปด้วยของไม่สะอาด ถูกโลภะ ประกอบไว้ เป็นเหมือนเปือกตม สรียยนต์นั้นจักแล่นไปได้ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะตัดชะเนาะเชือกหนึ่ง ตัดความปรารถนาและความโลภ อันเลวทราม และเพราะถอนตัณหาพร้อมทั้งรากได้ สรียยนต์นั้นจักแล่นไปได้ดังนี้^{๕๔}

๑.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในโกสลสังยุต

โกสลสังยุตมี ๒๕ สูตร คำว่า โกสล มีรูปวิเคราะห์ว่า โก ส นติ คณหนตติ โกสลา แคว้นที่ผู้นับถือครองยุงฉาง หมายถึง แคว้นที่ผู้ร่ำรวย (โกส บทหน้า ลา ธาตุในความหมายว่าถือเอา อ ปัจจัยลบสรรหน้า) หรือ กุสล ปุจฉนตติ โกสลา แคว้นที่ผู้คนถามถึงแต่ความดี หมายถึง แคว้นของคนใจดี คนใจบุญ (กุสล บทหน้า อ ปัจจัย พุทธิ อู เป็น โอ) หรือว่า กุสลนติ วทนติ เอตถาติ โกสลา แคว้นเป็นที่ผู้คนกล่าวว่าไม่มีโรคภัย คือ ถามถืออนามัยกันและกัน (เหมือนวิเคราะห์ต้น)^{๕๕} โกสล+สังยุต = โกสลสังยุต ในที่นี้แปลว่า ประมวลเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล หมายถึงประมวล พระสูตรที่เกี่ยวกับการสนทนาธรรมระหว่างพระผู้มีพระภาคกับพระเจ้าปเสนทิโกศล (พระมหากษัตริย์แห่งแคว้นโกศล) เพราะเวลาวางพระเจ้าปเสนทิโกศลมักเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามปัญหาต่าง

^{๕๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๐๗/๗๕, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๗/๑๑๘.

^{๕๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๐๘/๗๕, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๘/๑๒๐-๑๒๑.

^{๕๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๒๐๒.

อยู่เสมอ^{๕๖} จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๓ วรรค คือ ปฐมวรรค (หมวดที่ ๑) ทุติยวรรค (หมวดที่ ๒) และตติยวรรค (หมวดที่ ๓) แต่ละวรรคมีพระสูตร ๕ สูตรบ้าง ๑๐ สูตรบ้าง รวมทั้งหมด ๒๕ สูตร ซึ่งวรรคแต่ละวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ ส่วนชื่อพระสูตรแต่ละสูตรตั้งตามชื่อบุคคลหรือสาระสำคัญในพระสูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๕๗} เช่น

(๑) ปฐมวรรค (หมวดที่ ๑)

(๑) มัลลิกาสูตร พระสูตรว่าด้วยเรื่องพระนางมัลลิกาเทวี เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสถามพระนางมัลลิกาเทวีว่า มัลลิกา ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของเรามีบ้างไหม พระนางมัลลิกาเทวีได้ทูลสนองว่า ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของหม่อมฉันไม่มีเลย และใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของ พระองค์มีอยู่หรือ

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่า มัลลิกา ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของเราไม่มีเลยต่อมาพระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคตรัสถามถึงคำถามและคำตอบที่พระองค์เองกับพระนางมัลลิกาเทวีได้สนทนากัน

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้วจึงได้ตรัสว่า บุคคลตั้งใจค้นหาทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครที่ไหนซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนเลย สัตว์เหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น^{๕๘}

(๒) ยัญญสูตร พระสูตรว่าด้วยการบูชายัญ เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เตรียมการบูชามหายัญ คือ โคตัวผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ ตัว แพะ ๕๐๐ ตัว และแกะ ๕๐๐ ตัวถูกนำไปผูกไว้ที่หลักเพื่อบูชายัญ เวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตราวาสก ถือบาตรและจีวร^{๕๙} เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาต ภายหลังจากฉันภัตตาหารเสร็จแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศลเตรียมการบูชามหายัญ

^{๕๖} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก (ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๑๕๒.

^{๕๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๑๓).

^{๕๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๑๙/๙๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๙/๑๓๗.

^{๕๙} คำว่า ครองอันตราวาสก ถือบาตรและจีวร นี้มีใช้ก่อนหน้านี้นี้มิได้มุ่งสง มีใช้ว่าถือบาตรและจีวรไปโดยเปลือยกายส่วนบน แต่คำว่า “ครองอันตราวาสก” หมายถึงผลัดเปลี่ยนสง หรือขยับสงที่นุ่งอยู่ให้กระชับ คำว่า “ถือบาตรและจีวร” หมายถึงถือบาตรด้วยมือ ถือบาตรด้วยกาย คือห่มจีวรแล้วอุ้มบาตรนั่นเอง; วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖/๑๘๐, ที.ม.อ. (บาลี) ๑๕๓/๑๔๓, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๓/๑๖๓, ชุ.อ.อ. (บาลี) ๖/๖๕.

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้วจึงได้ตรัสว่า มหายัญที่มีกิริยามากเหล่านั้น คืออัสวเมธ บุรุษเมธ สัมมาปาสะ วาขเปยยะ นิรัคคะ^{๖๐} ไม่มีผลมาก (เพราะ)พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีการฆ่าแพะแกะ โค และสัตว์ชนิดต่าง ๆ ส่วนยัญใด ไม่มีกิริยา เอื้ออำนวยประโยชน์ประชาชนบุชาติตระกูลทุกเมื่อ คือ ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ชนิดต่าง ๆ พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบ แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญนั้น นักปราชญ์พึงบูชายัญนั้น ที่มีผลมากเพราะเมื่อบูชายัญนั้นนั้นแหละย่อมมีแต่ความดี มีความชั่ว ยัญย่อมแพร่หลาย และเทวดาก็ยังเลื่อมใส^{๖๑}

(๒) ทุตติยวรรค (หมวดที่ ๒)

(๑) ปัญจราชสูตร พระสูตรว่าด้วยพระราชา ๕ พระองค์ เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระราชา ๕ พระองค์ มีพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเป็นประมุขผู้เฝ้าอ้อมเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ ได้รับบำเรออยู่ มีคำถามเกิดขึ้นในระหว่างการสนทนากันว่า อะไรเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย”

บางพระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า รูปเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย

บางพระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า “เสียงเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย

บางพระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า “กลิ่นเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย

บางพระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า “รสเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย

บางพระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า “โผฏฐัพพะเป็นยอดแห่งกามทั้งหลาย

พระราชาเหล่านั้นไม่อาจจะตกลงกันได้ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามความข้อนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มหาบพิตร ที่สุดแห่งความพอใจนั้นแหละ อาตมภาพกล่าวว่า เป็นยอดในกามคุณ ๕ รูปเหล่าใดเป็นที่พอใจของคนบางคน รูปเหล่านั้นไม่เป็นที่พอใจของคนบางคน เขาพอใจ มีความดำริเต็มรอบด้วยรูปเหล่าใด รูปอื่นจากรูปเหล่านั้นจะยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า เขาก็ไม่ปรารถนา รูปเหล่านั้นเป็นรูปที่ดียิ่งสำหรับเขา รูปเหล่านั้นเป็นรูปยอดเยี่ยมสำหรับเขา

มหาบพิตร เสียงเหล่าใด...

^{๖๐} คำทั้ง ๕ คำ หมายถึงมหายัญ ๕ ประการของพราหมณ์ ได้แก่ อัสวเมธ คือการฆ่าม้าบูชายัญ บุริสเมธ คือการฆ่าคนบูชายัญ สัมมาปาสะ คือการทำบ่วงแล้วขว้างไม้ลวดบ่วง ไม้ตกที่ไหนทำการ บูชายัญที่นั่น วาขเปยยะ คือการดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัยชนะ นิรัคคะ คือยัญไม่มีลิ้มหรือกลอน คือทั่วไปไม่มีขีดคั้นจำกัด การฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญ อนึ่ง มหายัญ ๕ ประการนี้ เดิมทีเดียวเป็นหลักสงเคราะห์ที่ที่ตั้งาม แต่พราหมณ์สมัยหนึ่ง ดัดแปลงเป็นการบูชายัญเพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒๐/๑๓๘-๑๓๙, อภ.จตุกก. ฎีกา (บาลี) ๒/๓๙/๓๗๑-๓๗๒.

^{๖๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๐/๙๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๙.

มหาบพิตร กลิ่นเหล่าใด...

มหาบพิตร รสเหล่าใด...

มหาบพิตร โฝงฐัพพะเหล่าใดเป็นที่พอใจของคนบางคน โฝงฐัพพะเหล่านั้น ไม่เป็นที่พอใจของคนบางคน เขาพอใจ มีความดำริเต็มรอบด้วยโฝงฐัพพะเหล่าใด โฝงฐัพพะอื่นจากโฝงฐัพพะเหล่านั้นจะยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า เขาก็ไม่ปรารถนา โฝงฐัพพะเหล่านั้นเป็นโฝงฐัพพะที่ดียิ่งสำหรับเขา โฝงฐัพพะเหล่านั้นเป็นโฝงฐัพพะ ยอดเยี่ยมสำหรับเขา^{๖๒}

(๒) โทณปากสูตร พระสูตรว่าด้วยการหุงข้าวสารทะนนานหนึ่ง เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารที่หุงด้วยข้าวสารทะนนานหนึ่งทรงอืดอืด เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ทรงทราบว่าเป็นพระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยแล้วทรงอืดอืดจึงได้ตรัสว่า มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว ย่อมมีเวทนาเบาบาง เขาย่อมแก่ช้า อายุก็ยั่งยืน

มาณพชื่อสุทัสสนะ ยืนอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระเจ้าปเสนทิโกศลได้เรียนคาถานี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคแล้วกล่าวในเวลาทีพระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารว่า มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว ย่อมมีเวทนาเบาบาง เขาย่อมแก่ช้า อายุก็ยั่งยืน^{๖๓}

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงดำรงอยู่ได้โดยเสวยพระกระยาหารทะนนานหนึ่งเป็นอย่างมาก เรื่อยมา ต่อมาพระเจ้าปเสนทิโกศล มีพระวรกายกระปรี้กระเปร่าทรงลูบพระวรกายด้วยฝ่าพระหัตถ์ ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงอนุเคราะห์เราด้วยประโยชน์ทั้งสอง คือ ประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้าอย่างแท้จริง

(๓) ตติยวรรค (หมวดที่ ๓)

(๑) โลกสูตร พระสูตรว่าด้วยธรรมที่ไม่เกิดประโยชน์แก่ชาวโลก เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลประทับนั่งแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมเท่าไรหนอ เมื่อเกิดขึ้นแก่ชาวโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ เมื่อเกิดขึ้นแก่ชาวโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุกคือ

๑) โลกธรรม เมื่อเกิดขึ้นแก่ชาวโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

^{๖๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๓/๙๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๓/๑๔๕.

^{๖๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๔/๙๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๔/๑๔๖.

๒) โทสธรรม เมื่อเกิดขึ้นแก่ชาวโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

๓) โมหธรรม เมื่อเกิดขึ้นแก่ชาวโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสต่อไปอีกว่า โลกะ โทสะ และโมหะเกิดขึ้นภายในตนย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม ดุจขุยไผ่ก่าจัดต้นไผ่ ฉะนั้น^{๖๔}

๑.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในมารสังยุต

มารสังยุตมี ๒๕ สุตร คำว่า มาร มีวิเคราะห์ว่า กุสธมเม มาเรตติ มาโร ผู้ยังกุศลให้ตาย (มร ธาตุในความหมายว่า ตาย ณ ปัจจัย พทฺธิ อ เป็น อา หรือว่า สงกิลสนิมิตตํ หุตฺวา คุณิ มาเรตติ วิพาทตีติ มาโร ผู้เป็นเครื่องหมายแห่งความเศร้าหมองยังความยินดีให้ตาย^{๖๕} มาร+สังยุต = มารสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องมาร หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการโต้ตอบระหว่างมารกับพระผู้มีพระภาค (และพระสาวก) มีมาหลายลักษณะ มาแกลังเวลากำลังนั่งสมาธิก็มี แปลงเป็นภาพหรือสัตว์ที่น่ากลัวก็มี มาถามปัญหาลองภูมิปัญญาก็มี^{๖๖} จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๓ วรรค เช่นเดียวกับ โกสลสังยุต แต่ละวรรคมีพระสูตร ๕ สุตรบ้าง ๑๐ สุตรบ้าง รวมทั้งหมด ๒๕ สุตร ชื่อวรรคแต่ละวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ ส่วนชื่อพระสูตรแต่ละสูตร ตั้งตามชื่อบุคคลหรือสาระสำคัญในพระสูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๖๗} เช่น

(๑) ปฐมวรรค (หมวดที่ ๑)

(๑) นันทนสูตร พระสูตรว่าด้วยความยินดี (เอวมเม สุต) ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุง สาวตถิ มารผู้มีบาปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้กล่าวคาถาในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า คนมีบุตรย่อมยินดีเพราะบุตร คนมีโคย่อมยินดีเพราะโคเหมือนกัน เพราะอุปธิทำให้นรชนยินดี ฉะนั้น คนที่ไร้อุปธิจึงไม่ยินดี

^{๖๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓๔/๑๑๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๔/๑๖๗.

^{๖๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๕๒๔.

^{๖๖} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก (ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๑๕๔.

^{๖๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๑๕).

พระผู้มีพระภาคตรัสกับมารผู้มีบาปว่า คนมีบุตร ย่อมเศร้าโศกเพราะบุตร คนมีโค ย่อมเศร้าโศกเพราะโคเหมือนกัน เพราะอุปธิทำให้รชนเศร้าโศก ฉะนั้นคนที่ไร้อุปธิจึงไม่เศร้าโศก^{๖๘}

(๒) ทุตยวรรค (หมวดที่ ๒)

(๑) สกโลกสูตร พระสูตรว่าด้วยสะเก็ดหิน พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่มัททกัจฉิ เขตกรุงราชคฤห์ คือ มีสะเก็ดหินกระหนาบพระบาทของพระผู้มีพระภาค ทรงมีทุกขเวทนาทางพระวรกายที่กล้าแข็งอย่างหนักแผ่รื้อน อันไม่สบายพระทัย มารผู้มีบาปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ท่านนอนด้วยความซึ่มเซาหรือมัวเมาคิดกาพย์กลอนอะไรอยู่ ประโยชน์ของท่านมีไม่มาก ท่านอยู่ ณ ที่นอนที่นั่งอันสัดแต่ผู้เดียว ตั้งหน้าแต่จะหลับ ทำไมท่านยังหลับอยู่เล่า

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า เราไม่ได้นอนด้วยความซึ่มเซา ทั้งมิได้มัวเมาคิดกาพย์กลอนอะไรอยู่หรือ เราบรรลุประโยชน์แล้ว ปราศจากความเศร้าโศก อยู่ ณ ที่นอนที่นั่งอันสัดแต่ผู้เดียว นอนคำนึงถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยความเอ็นดู ลูกครเสียบอกของชนเหล่าใด ร้อยหทัยให้ลุ่มหลงอยู่ แม้ชนเหล่านั้นในโลกนี้ ทั้งๆ ที่มีลูกครเสียบอกอยู่ ก็ยังหลับได้ ทำไมเราผู้ปราศจากลูกครแล้ว จะหลับไม่ได้เล่า เราเดินไป^{๖๙} ก็ไม่หวาดหวั่น ถึงหลับอยู่ก็มีได้กลัวเกรง กลางคืนและกลางวันไม่ทำให้เราเดือดร้อน เราไม่พบเห็นความเสื่อมอะไรๆ ในโลก ฉะนั้น เราจึงนอนคำนึงถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยความเอ็นดู^{๗๐}

(๓) ตติยวรรค (หมวดที่ ๓)

(๑) โคธิกสูตร พระสูตรว่าด้วยพระโคธิกะพระสูตรนี้เกิดขึ้นที่พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์คือ ท่านพระโคธิกะอยู่ที่วิหารกาฬศิลาข้างภูเขาสีคิลิ ท่านเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่ได้บรรลุเจโตวิมุตติชั่วคราว ภายหลังท่านพระโคธิกะเสื่อมจากเจโตวิมุตติชั่วคราว^{๗๑} นั้นถึง ๖ ครั้ง ท่านคิดว่า ทางที่ดีเราพึงนำศีลธรรมมา^{๗๒}

มารผู้มีบาปทราบความคิดคำนึงของท่านพระโคธิกะด้วยใจแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระมหาวิระผู้มีปัญญามาก ผู้รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์และยศ ผู้ก้าวล่วงเวรและภัยทั้งปวง ผู้มีพระจักขุ ข้าพระองค์ขอถวายอภิวัตพระยุคลบาท ข้าแต่พระมหาวิระผู้ทรงไว้

^{๖๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔๔/๑๒๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๔/๑๘๔.

^{๖๙} เดินไป ในที่นี้หมายถึง เดินไปในทางที่มีราศีเป็นต้น; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๔๙/๑๖๘.

^{๗๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔๙/๑๓๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๙/๑๙๐.

^{๗๑} เจโตวิมุตติชั่วคราว หมายถึง โลกียสมาบัติ; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๕๙/๑๗๔.

^{๗๒} นำศีลธรรมมา หมายถึง นำศีลธรรมมาฆ่าตัวตาย คือตัดก้านคอ; ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๓๔๓, ส.สฟา.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๒.

ซึ่งความรุ่งเรือง สวากของพระองค์ถูกรณครอบำแล้ว มุ่งหวังความตายอยู่ ขอพระองค์จงทรงห้าม สวากของพระองค์นั้นเถิด ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้ปรากฏในหมู่ชน สวากของพระองค์ยินดีในพระ ศาสนา มิไฉนยังมิได้บรรลุ^{๗๓} ยังเป็นพระเสขะอยู่ จะพึงมรณะได้อย่างไร

ต่อมา ท่านพระโคธิกะได้นำคัสตรามา พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสกับมารผู้มีบาปว่า นักปราชญ์ทั้งหลายทำอย่างนี้แลย่อมไม่หวังโยชีวิตพระโคธิกะถอนตัณหาพร้อมทั้งรากปรีณิพพาน แล้ว^{๗๔}

๑.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในภิกขุณีสังยุต

ภิกขุณีสังยุตมี ๑๐ สูตร คำว่า ภิกขุณี มีวิเคราะห์ว่า ภิกขตติ ภิกขุณี (ภิกข ธาตุในความหมายว่าขอ รุ ปัจจย ลบ ร อนุพันธ์ รัสสะ อุ เป็น อุ ภิกขุ + อินี ปัจจย สำเร็จรูปเป็น ภิกขุณี หรือว่า ภิกขตติ อมตรสั ภุชตติ ภิกขุ ผู้ได้รับโรคมตรสคือพระนิพพาน (ภิกข ธาตุในความหมายว่า กิน รุ ปัจจย แปลง อ เป็น อี สำเร็จรูปเป็น ภิกขุ + อินี ปัจจย เป็นภิกขุณี^{๗๕} ภิกขุณี +สังยุต = ภิกขุณีสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องภิกขุณี หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการโต้ตอบระหว่างมารกับภิกขุณีในรูปแบบต่างๆ เช่น ชักชวนให้ไขว่ไขว่บ้าง ชูให้กลัวบ้าง ภิกขุณีได้โต้ตอบและขับไล่มารไป^{๗๖} ไม่จัดแบ่งเป็นวรรค มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร ชื่อพระสูตรแต่ละสูตรตั้งตามชื่อบุคคลคือภิกขุณี ๑๐ องค์ ได้แก่ อาฬวกาภิกขุณี โสมาภิกขุณี กิสาโคตมีภิกขุณี วิชยาภิกขุณี อุบลวรรณาภิกขุณี จาลาภิกขุณี อุพจาลาภิกขุณี สีสุพจาลาภิกขุณี เสลาภิกขุณี และวชิราภิกขุณี ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๗๗} เช่น

(๑) **กิสาโคตมีสูตร** พระสูตรว่าด้วยกิสาโคตมีภิกขุณี พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่กรุงสรวถลี คือ มารผู้มีบาปประสงค์จะให้กิสาโคตมีภิกขุณีเกิดความกลัว ความหวาดสะดุ้ง ความขนพองสยองเกล้า และประสงค์จะให้เคลื่อนจากสมาธิ จึงเข้าไปหากิสาโคตมีภิกขุณีได้กล่าวว่า บุตรท่านตายแล้ว มาอยู่กลางป่าคนเดียว เหมือนคนที่ร้องไห้อยู่โดดเดี่ยว กำลังแสวงหาบุรุษหรืออย่างไร

กิสาโคตมีภิกขุณีทราบบว่า นี่คือมารผู้มีบาป จึงได้กล่าวกับมารผู้มีบาปว่า บุตรเราตายมานานแล้ว บุรุษทั้งหลายก็มีความตายนี้เป็นที่สุดเหมือนกัน เราไม่เศร้าโศก ไม่ร้องไห้ ไม่กลัวความตาย

^{๗๓} มิไฉนยังมิได้บรรลุ ในที่นี้หมายถึง ยังมิได้บรรลุพระอรหัต; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๕๙/๑๗๕.

^{๗๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๙/๑๕๕, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๙/๒๐๗.

^{๗๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๔๘๘.

^{๗๖} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก (ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, หน้า ๑๕๖.

^{๗๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, หน้า (๑๖).

นั่นหรือก ท่านผู้มีอายุ เรากำจัดความเพลิดเพลินในสิ่งทั้งปวง ทำลายความมืด ขณะกองทัพมัจจุแล้ว อยู่อย่างไม่มีอาสวะ^{๗๘}

(๒) **วชิราสูตร** พระสูตรว่าด้วยวชิราภิกษุณี พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี คือ มารผู้มีบาปประสงค์จะให้วชิราภิกษุณีเกิดความกลัว ความหวาดสะดุ้ง ความขนพองสยองเกล้า และประสงค์จะให้เคลื่อนจากสมาธิจึงเข้าไปหาวชิราภิกษุณีได้กล่าวว่า ใครสร้างสัตว์นี้ ผู้สร้างสัตว์ อยู่ที่ไหนสัตว์เกิดขึ้นที่ไหน สัตว์ดับที่ไหน

วชิราภิกษุณีทราบว่าเป็นมารผู้มีบาปจึงได้กล่าวกับมารผู้มีบาปว่า มารเอ๋ย ทิฐิของเจ้า เชื่อว่าอะไรเป็นสัตว์ กองแห่งสังขารล้วนๆ นี้บัณฑิตจะเรียกว่าสัตว์ไม่ได้เลยเมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มีได้เหมือนคำวารณมีได้เพราะประกอบส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันหนึ่ง ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผันไปนอกจากทุกข์ ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้นนอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรอื่นดับไป^{๗๙}

๑.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมสังยุต

พรหมสังยุตมี ๑๕ สูตร คำว่า พรหมามีวิเคราะห์ว่า มหนตสรীরตาย พรหมมา ผู้มีร่างกาย เจริญ (พรหม ชาติในความหมายว่าเจริญ ม ปัจจัย ลบสระที่สุตธาตุ หรือ เตหิ เตหิ คุณเหิ คุณเวเสเสหิ พรุหิโตติ พรหมมา ผู้เจริญแล้วด้วยคุณวิเศษนั้นๆ (เหมือนวิเคราะห์ต้น)^{๘๐} พรหม + สังยุต = พรหม สังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพรหม หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับพรหมเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค และเข้าพบพระสาวก เพื่อถามปัญหาบ้าง พรหมที่สนับสนุนให้คนประพฤติธรรมบ้าง พรหมที่มีความผิดบ้าง ถูกพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกแนะนำให้เกิดสัมมาทิฐิบ้าง^{๘๑} จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๒ วรรค คือ ปฐมวรรค มีพระสูตร ๑๐ สูตร และทุติยวรรค มีพระสูตร ๕ สูตร รวมทั้งหมด ๑๕ สูตร ชื่อวรรคแต่ละวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ ส่วนชื่อพระสูตรแต่ละสูตรตั้งตามชื่อบุคคลคือ พรหม และตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๘๒} เช่น

(๑) ปฐมวรรค (หมวดที่ ๑)

(๑) **พรหมายาจนสูตร** พระสูตรว่าด้วยมหาพรหมอาราธนาพระพุทธเจ้าแสดงธรรม

^{๗๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๖๔/๑๕๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๔/๒๒๐.

^{๗๙} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๗๑/๑๖๒, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๑/๒๒๘.

^{๘๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๔๗๖.

^{๘๑} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก (ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, หน้า ๑๕๗.

^{๘๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, หน้า (๑๖).

พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่โคนต้นอชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ว่า พระพุทธรองค์หลังจากได้ตรัสรู้แล้วได้มีพระทัยขวนขวายน้อยไม่ทรงน้อมไปเพื่อแสดงธรรมว่า บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรม ที่เราได้บรรลุด้วยความลำบาก เพราะธรรมนี้ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะ และโทสะครอบงำ จะรู้ได้ง่าย แต่เป็นสิ่งพาทวนกระแสน้ำ^{๘๓} ละเอียดลึกซึ่ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต ผู้กำหนดด้วยราคะถูกงอมห่มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้

ท้าวสัทัมบดีพรหมเป็นห่วงต่อสัตว์โลกจะพินาศ จึงได้ลงจากพรหมโลกมาอาราธนาให้พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรม สัตว์ที่มีกิเลสจตุรสุติในดวงตาน้อย พอไม่ได้ฟัง จักเสื่อมจากคุณธรรม ผู้รู้ตามธรรมที่พระองค์แสดงจักมี พระองค์ทรงรับการอาราธนาของพรหม^{๘๔}

(๒) **พรหมเทวสูตร** พระสูตรว่าด้วยพรหมเทพ มีข้อความกล่าวถึงท้าวสัทัมบดีพรหม ในแง่ลงมาแนะนำนางพราหมณีมารดาของพระพรหมเทพให้หันไปถวายอาหารแต่พระพรหมเทพละผู้หมกมิด เลส ดึกว่าบูชาพระพรหมซึ่งอยู่ไกลจากโลกมนุษย์มากกว่า นางพราหมณี ท่านถือการบูชาด้วยก้อนข้าว แก่พรหมใดเป็นนิത്യพรหมโลกของพรหมนั้นอยู่ไกลจากที่นี้ นางพราหมณี อาหารของพรหมไม่ใช่เช่นนี้ท่านไม่รู้จักทางของพรหม ทำไม่จึงบ่นถึงพรหมนางพราหมณี ก็ท่านพระพรหมเทพของท่านนั้นเป็นผู้ไร้อุปธิ^{๘๕} ถึงความเป็นอดีตเทพไม่มีกิเลสเครื่องกังวล เห็นภัยเนื่องๆ ไม่เลี้ยงดุผู้อื่น^{๘๖}

(๓) **พกสูตร** พระสูตรว่าด้วยกพพรหม ได้กล่าวถึงกพพรหมนี้ว่า เป็นผู้มีความเห็นผิดว่าเที่ยง แน่นอน ยั่งยืน มั่นคง ดำรงอยู่ตลอดเวลา ไม่จุติ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ การสลัดออกที่ยิ่งไปจากที่ตนเป็นอยู่นั้นไม่มีอีกแล้ว พระพุทธรองค์ทรงทราบเช่นนั้น จึงได้เสด็จขึ้นไปโปรดให้ เห็นได้ถูกต้องว่า ทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน และทรงชี้ให้กพพรหมทราบถึงชาติแต่ปางหลังว่า พระองค์กับกพพรหมเคยมีความเกี่ยวข้องกันมา กพพรหมเคยได้สร้างกุศลด้วยการได้มานและได้ช่วยเหลือมนุษย์ผู้หลงทางให้รอดพ้นจากอันตราย จึงมาเกิดในพรหมโลก^{๘๗}

ส่วนในพรหมนิมิตติกสูตร มีข้อความทำนองเดียวกันแต่ให้รายละเอียดว่า พระพุทธรองค์ทรงใช้อธิติฤทธิ์ที่เหนือกว่าปีบบังคับให้กพพรหมยอมจำนน^{๘๘}

ในอรรถกถาพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า กพพรหมนี้ เมื่อสมัยที่ไม่มีพระพุทธรเจ้าอุบัติขึ้นในโลก บวชเป็นฤาษีทำกสิณบริกรรมได้มาน ๓๐๐ ฌานไม่เสื่อมตายไปได้เกิดในกพพรหมโลกชั้นเวทูปผลาในจตุตถฌานภูมิมีอายุได้ ๕๐๐ กัป พอหมดอายุขัยเจริญตถิยฌานให้ประณีต ได้เกิดใน

^{๘๓} พาทวนกระแสน้ำ ในที่นี้หมายถึง พาเข้าถึงนิพพาน; วิ.อ. (บาลี) ๓/๗/๑๔.

^{๘๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๗๒/๑๖๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๒/๒๐๐-๓.

^{๘๕} เป็นผู้ไร้อุปธิ หมายถึง เว้นจากอุปธิคือกิเลส อภิสังขารและกามคุณ; ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๗๔/๑๙๖.

^{๘๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๗๔/๑๖๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๔/๒๐๖-๘.

^{๘๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๗๕/๑๗๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖๖-๗๒/๒๐๘-๑๑.

^{๘๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕๓-๖/๕๙๑-๙.

พรหมโลกชั้นสุภกนิหะ มีอายุได้ ๖๔ กัป เมื่อได้อุบัติในโลกใหม่ๆ ยังรู้กรรมที่ตนได้สร้างมา แต่พอนานไปก็ลืม จึงเกิดสัสสตทิฐิ และทิฐิเช่นนี้เกิดขึ้นในขณะที่พระพุทธองค์มาโปรดนั้น เป็นช่วงที่พวกพรหมเกิดในปฐมฉานภูมิ^{๘๙}

(๒) ทุตติยวรรค (หมวดที่ ๒)

(๑) เทวทัตตสูตร พระสูตรว่าด้วยพระเทวทัต มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ในแง่เป็นผู้มากราบทูลดำหนิการทำลายสงฆ์ของพระเทวทัตต่อพระพุทธองค์ว่า ผลกล้วยแล ย่อมฆ่าต้นกล้วย ขุยไผ่ ย่อมฆ่าต้นไผ่ ขุยอ้อ ย่อมฆ่าต้นอ้อ สักการะย่อมฆ่า บุรุษชั่ว เหมือนลูกในท้องฆ่าแม่มี้อสตร ฉะนั้น^{๙๐}

(๒) อังธกวินทสูตร พระสูตรว่าด้วยอังธกวินทคาม มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ ในแง่เป็นผู้มาแสดงทัศนะในการปฏิบัติตนของพระภิกษุต่อพระพุทธองค์ว่า ควรจะเป็นผู้รักความสงบ ในครั้งพระพุทธองค์ปรินิพพาน มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ในแง่เป็นผู้มาแสดงธรรมสังเฆว่า สัตว์ทุกหมู่เหล่า จักทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลก พระตถาคต ผู้ศาสดา ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้ในโลก ถึงแล้ว ซึ่งกำลังพระญาณ เป็นพระสัมพุทธะเช่นนี้ ยังปรินิพพานแล้ว^{๙๑}

ฉะนั้น จึงทำให้เชื่อได้ว่ามีเทวดาและพรหมนับไม่ถ้วน ที่ขณะนี้ กำลังเสวยทิพยสมบัติตามผลกรรมที่ตนเองได้กระทำมา นับแต่การอุบัติขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน และเทวดาและพรหมเหล่านี้บางองค์เป็นห่วงและทำหน้าที่ช่วยคุ้มครองรักษาพระพุทธศาสนาไปด้วย เช่นเดียวกับพุทธบริษัทผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาย่อมห่วงหา และเป็นห่วงใยในสวัสดิภาพของพระพุทธศาสนา

๑.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในพราหมณสังยุต

พราหมณสังยุตมี ๒๒ สูตร พุทธมาโน มีวิเคราะห์ว่า พุทธมาโน ๒๒ พุทธมาโน ผู้เป็นเหล่ากอแห่งพรหม (พุทฺธมาโน บพทหน้า ณ ปัจจย ลบ ณ ลง น อากม แปลง น เป็น ณ ทีฆะ อ เป็น อา) หรือว่า พุทฺธมาโน ๒๒ พุทฺธมาโน ผู้สาธยายมนต์ (พุทฺธมาโน บพทหน้า อณ ธาตุ ในความหมายว่า ส่งเสียง ลง ณ ปัจจย)^{๙๒} พราหมณ + สังยุต = พราหมณสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพราหมณ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการสนทนาธรรมระหว่างพราหมณกับพระผู้มีพระภาค เพราะตลอดเวลาที่ทรงประกาศศาสนา ผู้ที่เดือนร้อนมากที่สุดคือ พวกพราหมณ เพราะคำสอนของ

^{๘๙} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๙๗-๘.

^{๙๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๘๓/๑๘๔., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๓/๒๒๕-๖.

^{๙๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๘๔/๑๘๕., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๔/๒๓๒.

^{๙๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๔๗๗.

พระพุทธองค์สวนทางกับความเชื่อของเขา จึงมีพราหมณ์มาก้าวร้าว ต่ำว่า หรือมาได้วาตะหักล้าง พระองค์เสมอ แต่ก็เอาชนะพระองค์ไม่ได้ ผลที่สุดก็นับถือพระองค์เป็นสรณะ ส่วนมากที่ไม่ตั้ง ศาสนาของตน แต่ชื่นชมประปรีชาสามารถของพระองค์ก็มีมิใช่น้อย^{๙๓} จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๒ วรรค คือ อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์) มีพระสูตร ๑๐ สูตร และ อุปาสกวรรค (หมวดว่าด้วย อุปาสก) มีพระสูตร ๑๒ สูตร รวมทั้งหมด ๒๒ สูตรซึ่งวรรคแต่ละวรรคตั้งตามประเภทบุคคล ส่วนชื่อ พระสูตรแต่ละสูตรตั้งตามชื่อ บุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนั้น ๆ^{๙๔} เช่น

(๑) อรหันตวรรค (หมวดว่าด้วยพระอรหันต์)

(๑) ฌัญชานีสสูตร พระสูตรว่าด้วยฌัญชานีพราหมณ์ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ คือ นางพราหมณ์ชื่อฌัญชานีของพราหมณ์ภารทวาชโคตรคนหนึ่ง เป็นผู้เลื่อมใสอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ กำลังนำภัตตเข้าไปเพื่อพราหมณ์ภารทวาชโคตรก้าว เข้าพลาตจึงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

พราหมณ์ภารทวาชโคตรโกรธ ไม่พอใจ จึงเข้าไปหาพระผู้มีพระภาค ได้สนทนาปราศรัย พอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกรู้ถึงกันแล้วได้กล่าวกับพระผู้มีพระภาคว่า บุคคลกำจัดอะไรได้จึงอยู่ เป็นสุขกำจัดอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการกำจัดธรรมอย่าง หนึ่ง คืออะไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลกำจัดความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข กำจัดความโกรธได้จึง ไม่เศร้าโศก พราหมณ์ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการกำจัดความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอด หวาน เพราะบุคคลกำจัดความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^{๙๕}

(๒) อุปาสกวรรค (หมวดว่าด้วยอุปาสก)

(๑) กสิการทวาชสูตร พระสูตรว่าด้วยกสิการทวาชพราหมณ์ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่หมู่บ้าน พราหมณ์ชื่อเอกนาลาทักขิณาศิริชนบท แคว้นมคธ คือ กสิการทวาชพราหมณ์กำลังเลี้ยงอาหารกันอยู่ พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังสถานที่เลี้ยงอาหารของเขาแล้วประทับยืนอยู่ กสิการทวาชพราหมณ์ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคประทับยืนบิณฑบาตอยู่ ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ ข้าพระองค์ไถและ หวาน ครั้นไถและหวานแล้ว จึงบริโภคน้ำ แม้พระองค์ก็จงไถและหวาน ครั้นไถและหวานแล้ว จง บริโภคเถิด

^{๙๓} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๑๕๘.

^{๙๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๑๗)

^{๙๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๘๗/๑๙๒., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๗/๒๖๔.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พราหมณ์ แม้เราก็กไถและหว่านเหมือนกัน ครั้นไถและหว่านแล้ว ก็บริโภค

กสิการทวาชพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่เห็นแอก ไถ ฝาล ประดักหรือโค พลีพืททั้งหลายของท่าน พระโคตมผู้เจริญยังกล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์ แม้เราก็กไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วก็บริโภคอย่างไร

กสิการทวาชพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ยืนยันว่าเป็นชาวนา แต่ข้าพระองค์ไม่เห็นการไถของพระองค์ พระองค์ผู้เป็นชาวนา ข้าพระองค์ถามแล้วของจตรัสบอก ข้าพระองค์จะรู้การไถของพระองค์นั้นได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ศรัทธาเป็นพีช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผลและประดัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้ว สำรวมในการบริโภคอาหาร เราตายหญ้า [คือวาจาสับปลับ] ด้วยคำสัตย์ โสรจจะของเราช่วยทำงาน ให้สำเร็จ ความเพียรของเราช่วยนำธูระไปถึงความเกษมจากโยคะ นำไปไม่ถอยหลัง นำไปถึงที่ ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก เราทำนออย่างนี้ นาที่เราทำนั้นมีผลเป็นอมตะ^{๙๖} บุคคลครั้นทำนออย่างนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง^{๙๗}

๑.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในวงศ์สังยุต

วงศ์สังยุตมี ๑๒ สูตร คำว่า วงศ์ มีวิเคราะห์ว่า วงศ์พราหมณียา วงศ์โส ผู้เป็นเหล่าก่อนแห่งนางวงศ์พราหมณี (วงศ์ บทหน้า ฌาน ปัจจัย^{๙๘} วงศ์ + สังยุต = วงศ์สังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพระวงศ์สะ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับพระวงศ์สะสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคบ้าง กับเพื่อนพรหมจารีบ้าง ท่านเป็นกวี มักกล่าวคาถาประพันธ์ ต่อพระภักตร์ของพระพุทธเจ้าอย่างไรเพราะเพราะพริ้ง และได้รับคำชมเชยจากพระพุทธองค์เสมอ บทกวีของท่านจึงเป็น กวีธรรมแท้จริง^{๙๙} ไม่จัดแบ่งเป็นวรรค มีพระสูตรทั้งหมด ๑๒ สูตร ชื่อพระสูตรแต่ละสูตรตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ ในสังยุตนี้ กล่าวถึงเรื่องราวของท่าน^{๑๐๐} เช่น

^{๙๖} อมตะ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๙๗/๒๔๓.

^{๙๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๙๗/๒๐๗., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๕.

^{๙๘} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๗๒๒.

^{๙๙} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๑๕๙.

^{๑๐๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๑๗)

(๑) **นิกขันตสูตร** พระสูตรว่าด้วยผู้ออกบวช พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่อัคคาพเวเจตีย์ เขตเมืองอาฬวี มีสตรีจำนวนมากพากันประดับประดารา่างกายอย่างสวยงามเข้าไปยังอารามที่อยู่ของภิกษุทั้งหลาย ในขณะนั้น พระวังคีสะเกิดความไม่ยินดีเพราะได้เห็นสตรีเหล่านั้น ความกำหนดรบกวนจิต พระวังคีสะบรรเทาความไม่ยินดีแล้วทำความยินดีให้เกิดขึ้นแก่ตนแล้วกล่าวว่า

ความตรึงกับความคะนองอย่างเลวทรามเหล่านี้ กำลังเข้าครอบงำเราผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต บุตรของคนสูงศักดิ์ได้ศึกษาวิชาอังคุตรวาละมาก ๆ อย่างเชี่ยวชาญยิ่งลูกธนู ๑,๐๐๐ ลูกไปรอบๆ ตัว ถึงแม้หญิงจะมากกว่าลูกธนูจำนวนนั้น ก็จะเบียดเบียนเราผู้ตั้งมั่นในธรรมของตนไม่ได้ เพราะว่า เราได้สดับทางเป็นที่ให้ถึงนิพพานนี้ เบื้องพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ดวงอาทิตย์ ใจของเรายินดีแล้วในทางนั้นแน่นอน^{๑๐๑}

(๒) **อานันท์สูตร** พระสูตรว่าด้วยพระอานนท์ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี คือ พระวังคีสะได้กล่าวกับพระอานนท์ว่า ท่านผู้เป็นสาวกของพระโคตม กระทบถูกกามราคะแผดเผา จิตของกรรมเราร้อน ดังกรรมจะขอโอกาส ขอท่านโปรดอนุเคราะห์ช่วยบอกเหตุที่ดับราคะให้ด้วย

พระอานนท์กล่าวว่า จิตของท่านเราร้อน เพราะความสำคัญผิด ท่านจงละทิ้งนิมิตว่างามซึ่งประกอบด้วยราคะ ท่านจงดูสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของแปรผัน โดยความเป็นทุกข์ และอย่าดูโดยความเป็นอัตตา จงดับราคะแรงกล้า อย่าถูกราคะเผาผลาญบ่อยๆ เลย ท่านจงอบรมจิต ให้มีอารมณ์เดียว ให้ตั้งมั่นดี ด้วยการพิจารณาเห็นว่าไม่งาม จงอบรมกายคตาสติ และจงเป็นผู้เบื่อหน่ายให้มาก ท่านจงอบรมความไม่มีนิมิต และจงถอนมานานุสัย จากนั้น ท่านจักเป็นผู้สงบ เทียวไปเพราะละมานะได้^{๑๐๒}

๑.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในวนสังยุต

วนสังยุตมี ๑๔ สูตร คำว่า วน มีวิเคราะห์ว่า โกกิลาทโย วนนุติ ภขนุติ เอตถาติ วน ที่เป็นที่เสพสุขของเหล่าสัตว์ (วน ธาตุในความหมายว่าเสพ คบหา อ ปัจจัย หรือ วนนุติ ตั ภขติ มยฺร โกกิลาทโย สดตาทิ วน ที่เป็นที่ส่งเสียงแห่งสัตว์ทั้งหลาย (วน ธาตุในความหมายว่าส่งเสียง อ ปัจจัย) หรือว่า วนียติ วิเวกกาเมหิ ภชียตีติ วน ที่อันผู้ต้องการวิเวกเสพอาศัย (วน ธาตุในความหมายว่าเสพ คบหา อ ปัจจัย)^{๑๐๓} วน + สังยุต = วนสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องป่า หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับภิกษุผู้อยู่ในป่า เป็นคำแนะนำแก่พระที่อยู่ป่าไม่ตั้งใจบำเพ็ญกิจของสมณะเช่น เห็นแก่นอน

^{๑๐๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๐๙/๒๒๓., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๙/๓๐๔.

^{๑๐๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๑๓/๒๒๗., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘.

^{๑๐๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๕๘๗.

บ้าง ปล่อยให้หูกุศลจิตวิตกครอบงำบ้าง ผู้แนะนำส่วนมากเป็นเทวดาที่สิงอยู่ในป่า ถ้อยคำเตือนของเทวดาน่าสนใจมาก บางครั้งก็ว่าเจ็บ ๆ แสบๆ แบบผู้ดียิ่งคิดยิ่งแสบ^{๑๐๔} ไม่จัดแบ่งเป็นวรรค มีพระสูตรทั้งหมด ๑๔ สูตร ชื่อพระสูตรแต่ละสูตร ตั้งตามชื่อบุคคลหรือสาระสำคัญในพระสูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๑๐๕} เช่น

(๑) **วิเวกสูตร** พระสูตรว่าด้วยความสังัด พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่ราวป่าแห่งหนึ่ง แคว้นโกศล คือ ภิกษุตริกถึงอกุศลวิตกอันเลวทราม ซึ่งอิงอาศัยการครองเรือนเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ในราวป่านั้น มีความอนุเคราะห์หวังดีต่อภิกษุนั้น ประสงค์จะให้เธอสลัดใจจึงเข้าไปหาภิกษุนั้นแล้วกล่าวว่า ท่านต้องการความสังัดจึงเข้าป่า ส่วนใจของท่านกลับพล่านไปภายนอก ท่านเป็นคน จงกำจัดความพอใจในคน แต่นั่นท่านปราศจากความกำหนดแล้ว จักมีความสุข ท่านมีสติ ทำไม่ละความยินดีเล่า เราเตือนให้ท่านระลึกถึงธรรมของสัตบุรุษ เพราะธูลีคือกิเลสประดุจบาตาลข้ามได้ยาก ความกำหนดในกามอย่าได้ครอบงำท่านเลย นกที่เปื้อนฝุ่น ย่อมสลัดละอองธูลีที่แปดเปื้อนให้ตกไป ฉนั้นใด ภิกษุผู้มีความเพียร มีสติ ย่อมสลัดละอองธูลีคือกิเลส ที่แปดเปื้อนให้ตกไป ฉนั้นนั้น ภิกษุนั้นถูกเทวดานั้นทำให้สลัดใจเกิดความสลัดใจแล้ว^{๑๐๖}

(๒) **อนรุทธสูตร** พระสูตรว่าด้วยพระอนรุทธะ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่ราวป่าแห่งหนึ่งแคว้นโกศล เทวดาชั้นดาวดึงส์องค์หนึ่งชื่อชาลินี เคยเป็นภรรยาเก่าของพระอนรุทธะ เข้าไปหาพระอนรุทธะแล้วกล่าวว่า ท่านจงตั้งจิตของท่านไว้ในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ซึ่งพร้อมด้วยอารมณ์อันน่าใคร่ทั้งปวง ที่ท่านเคยอยู่มาก่อน ท่านผู้อันหมู่เทพยกย่องแวดล้อมเป็นบริวารจะงดงาม

พระอนรุทธะกล่าวว่า เหล่านางเทพกัญญาผู้มิดีอันแล้ว ดำรงมั่นอยู่ในสักกายทิฎฐิ สัตว์ทั้งหลายผู้มิดีอันแล้วแม้เหล่านั้น ก็ยังมีนางเทพกัญญาปรารถนา

เทวดากล่าวว่า เทพเหล่าใดยังไม่เคยเห็นสวนนันทวัน อันเป็นที่อยู่ของพวกนรเทพ ผู้มียศ ชั้นไตรทศ เทพเหล่านั้นยังไม่รู้จักความสุข

พระอนรุทธะกล่าวว่า เทวดาผู้เขลา ท่านไม่รู้แจ้งถ้อยคำ ของพระอรหันต์ทั้งหลายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบระงับสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข บัดนี้ การกลับไปอยู่ในสวรรค์ของเราไม่มีอีกต่อไป ตัณหาจุจตา ข่ายในหมู่เทพของเราไม่มี การเวียนว่ายตายเกิดสิ้นไปแล้ว บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป^{๑๐๗}

^{๑๐๔} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๑๖๐.

^{๑๐๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกขมहाจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๑๘)

^{๑๐๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๒๑/๒๓๖., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๒๑/๓๒๒.

^{๑๐๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๒๖/๒๔๑., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๒๖/๓๒๘.

๑.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในยักขลังยุด

ยักขลังยุดมี ๑๒ สูตร คำว่า ยักข มีวิเคราะห์ว่า ยตติ ปยตติ พลิมาทรมตถายาติ ยักโข ผู้พยายามเพื่อนำมาซึ่งพิธีกรรม (ยต ธาตุในความหมายว่าพยายาม ข ปัจจัย แปลง ต เป็น ก) หรือว่า ยักขียเต ปุชียเตติ ยักโข ผู้อันชาวโลกบุชา (ยักข ธาตุในความหมายว่าบุชา อ ปัจจัย)^{๑๐๘} ยักข + ลังยุดต = ยักขลังยุด แปลว่า ประมวลเรื่องยักข์ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับยักข์เข้าไปสนทนารวมกับพระผู้มีพระภาค ดูเหมือนจะเป็นยักข์ดีที่มีธรรมแทบทั้งสิ้น มีบ้างที่ดูร้ายทำบาป ปาณาติบาตเช่น อาฬวกยักข์ แต่ที่ส่วนใหญ่จะคอยสนับสนุนให้เป็นคนดี หรือห้ามมิให้คนทำชั่ว^{๑๐๙} ไม่จัดแบ่งเป็นวรรค มีทั้งหมด ๑๒ สูตร ชื่อพระสูตรแต่ละสูตรตั้งตามชื่อบุคคลคือยักข์ที่ปรากฏในพระสูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๑๑๐} เช่น

(๑)อินทกสูตร พระสูตรว่าด้วยอินทยักข์ พระสูตรเกิดขึ้นที่ภูเขอินทกภูฏ ซึ่งเป็นภพของอินทยักข์ เขตกรุงราชคฤห์

อินทยักข์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วได้กราบทูลว่า ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า รูปไม่ใช่ชีวะ สัตว์นี้จะมีร่างกายนี้ได้อย่างไรหนอ กระดูกและก้อนเนื้อมาจากไหน สัตว์นี้จะอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า รูปนี้เป็นกลละ^{๑๑๑} ก่อน จากกลละเกิดเป็นอัมพุทะ^{๑๑๒} จากอัมพุทะเกิดเป็นเปลี (ชิ้นเนื้อเล็ก) จากเปลีเกิดเป็นขณะ (เป็นก้อน) จากขณะเกิดเป็นปุ่ม ๕ ปุ่ม^{๑๑๓} ต่อจากนั้น ผม ขนและเล็บ จึงเกิดขึ้น มารดาของสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์นั้น บริโภคขำน้ำโภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดานั้น ก็ยังอติภาพให้เป็นไปในครรภ์ ด้วยขำน้ำโภชนาหารอย่างนั้น^{๑๑๔}

(๒) อาฬวกสูตร พระสูตรว่าด้วยอาฬวกยักข์ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่ภพของอาฬวกยักข์ เขตเมืองอาฬวี อาฬวกยักข์ถามพระผู้มีพระภาคว่า อะไรเล่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ที่ประเสริฐ ของบุรุษ

^{๑๐๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), *ศัพท์วิเคราะห์*, หน้า ๕๔๑.

^{๑๐๙} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), *คำบรรยายพระไตรปิฎก*, หน้า ๑๖๒.

^{๑๑๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, หน้า (๑๘)

^{๑๑๑} กลละ หมายถึงรูปละเอียดมีลักษณะกลมใส ขนาดเท่าหยดน้ำมันที่ติดอยู่บนขนแกะซึ่งเหลือจากการสับด ๓ ครั้ง ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓๕/๒๘๔, ส.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๓๕/๓๒๖.

^{๑๑๒} อัมพุทะ หมายถึงรูปละเอียดที่เกิดถัดจากกลละนั้นไป ๗ วัน มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ มีลักษณะเหมือนตึก เหลว ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓๕/๒๘๕, ส.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๓๕/๓๒๖.

^{๑๑๓} ปุ่ม ๕ ปุ่ม หมายถึงในสัปดาห์ที่ ๕ เกิดเป็นปุ่ม ๕ ปุ่ม คือ แขน ๒ เท้า ๒ ศีรษะ ๑ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓๕/๒๘๕.

^{๑๑๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓๕๒๔๘/, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๘.

ในโลกนี้ อะไรเล่าที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ อะไรเล่ามีรสล้ำเลิศกว่าสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวถึงชีวิต ของผู้เป็นอยู่อย่างไร ว่าประเสริฐสุด

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ที่ประเสริฐ ของบุรุษในโลกนี้ธรรม^{๑๑๕} ที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ ความสัตย์แลมีรสล้ำเลิศกว่าสทั้งหลาย นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวถึงชีวิต ของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ว่าประเสริฐสุด

อาฬวกยักษ์ถามว่า บุคคลข้ามโอฆะ^{๑๑๖} ได้อย่างไรเล่า ข้ามอรรณพ^{๑๑๗} ได้อย่างไรเล่า ล่วงทุกข์ได้อ่างไรเล่า บริสุทธิได้อ่างไรเล่า

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท ล่วงทุกข์ด้วยความเพียร บริสุทธิได้ด้วยปัญญา

อาฬวกยักษ์ถามว่า บุคคลได้ปัญญาอย่างไรเล่า ทำอย่างไรเล่าจึงจะหาทรัพย์ได้ บุคคลได้เกียรติยศอย่างไรเล่า ทำอย่างไรเล่าจึงจะผูกมิตรไว้ได้ บุคคลละโลกนี้แล้วไปสู่อีกโลกหนึ่ง ทำอย่างไรเล่า จึงจะไม่เศร้าโศก

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์ เพื่อบรรลุนิพพาน ไม่ประมาท มีความรอบคอบ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา บุคคลผู้ทำการเหมาะเจาะไม่ทอดธุระ ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้ บุคคลย่อมได้เกียรติยศเพราะความสัตย์ บุคคลเมื่อให้ยอมผูกมิตรไว้ได้ บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม^{๑๑๘} ธิติ จาคะละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก เชิญท่านถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากเหล่าอื่นดูซิว่า ในโลกนี้มีอะไรที่จะยิ่งไปกว่าสัจจะ ทมะ^{๑๑๙} ชั้นดีจาคะเล่า^{๑๒๐}

๑.๑๒ เนื้อหาสาระสำคัญในสังกสังยุต

สังกสังยุตมี ๒๕ สุตร คำว่า สกุก มิวีเคราะห์ว่า อสุเร เขตฺ สกุกโกตีติ สกโก ผู้สามารถชนะอสุรได้ (สกุก ธาตุในความหมายว่าอาจ หรือ สามารถ อ ปัจจัย หรือว่า อตถานํ สหสสมปิ มหุตเตน จินตณสมตถตาย พรหิตํ สกุกิตถจ กาคฺ สกุกโกตีติ สกโก ผู้สามารถทำประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์

^{๑๑๕} ธรรม ในที่นี้หมายถึงกุศลธรรม ๑๐ ประการ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงธรรมมีทานและศีล เป็นต้น ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๔๖/๓๑๑.

^{๑๑๖} โอฆะ ในที่นี้หมายถึง ทิฏฐิโฆฆะ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๔๖/๓๑๓.

^{๑๑๗} อรรณพ หมายถึงภโวฆะ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๔๖/๓๑๓.

^{๑๑๘} ธรรมะ ในที่นี้มีความหมายว่า ปัญญา ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๔๖/๓๑๕-๓๑๖.

^{๑๑๙} ทมะ ในที่นี้มีความหมายว่า ปัญญา ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๔๖/๓๑๕-๓๑๖.

^{๑๒๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๗., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

ตน เพราะสามารถคิดเนื้อความพันหนึ่งได้เพียงครั้งเดียว (เหมือนวิเคราะห์ต้น)^{๑๒๑} สักก + สังยุต = สักกสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องท้าวสักกะ หมายถึงประมวลพระสูตรที่ เกี่ยวกับท้าวสักกะจอมเทพ หรือพระอินทร์ ส่วนมากเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้านำมาเล่าให้พระสาวกฟังอีกทีว่าท้าวสักกะทำอะไร กล่าวอะไร อย่างไร^{๑๒๒} จัดแบ่งเป็น ๓ วรรค คือ ปฐมวรรค ทุตยวรรค และ ตติยวรรค แต่ละวรรคมี พระสูตร ๕ สูตรบ้าง ๑๐ สูตรบ้าง รวมทั้งหมด ๒๕ สูตร ซึ่งวรรคตั้งตามลำดับของวรรคที่มีอยู่ใน สังยุตนี้ ส่วนชื่อพระสูตรแต่ละสูตร ตั้งตามชื่อบุคคลคือเทพและอสูร หรือตั้งตามสาระสำคัญในพระ สูตรนั้น ๆ ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ^{๑๒๓} เช่น

(๑) ปฐมวรรค

(๑) **ธัคคสูตร** พระสูตรว่าด้วยเรื่องยอดธง ท้าวสักกะจอมเทพตรัสบอกเทวดาว่า ใน เวลาทำสงคราม ถ้าเกิดความกลัวให้มองดูยอดธงของพระองค์ หรือของท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ ความกลัวก็จะหายไป พระผู้มีพระภาคทรงยกเรื่องนี้มาเป็นตัวอย่างแล้วทรงสอนภิกษุว่า ในเวลา ปฏิบัติธรรม ถ้าเกิดความกลัวให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ความกลัวก็จะหายไปว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี พึงระลึกถึงพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าเกิด ความกลัวไม่พึงมีแก่เธอทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลายไม่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้เจริญ ที่สุดในโลก ผู้องอาจกว่านรชน เธอทั้งหลายพึงระลึกถึงพระธรรม ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากทุกข์ ที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว ถ้าเธอทั้งหลายไม่ระลึกถึงพระธรรม ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากทุกข์ ที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว เธอทั้งหลายพึงระลึกถึงพระสงฆ์ ผู้เป็นนาบุญ ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายระลึกถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์อยู่ ความ กลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จักไม่มีเลย^{๑๒๔}

(๒) **เวปจิตติสูตร** พระสูตรว่าด้วยเรื่องท้าวเวปจิตติ เป็นการทำสงครามระหว่างท้าว สักกะจอมเทพกับท้าวเวปจิตติ จอมอสูร การแข่งขันคำสุภาชิระหว่างเทพกับอสูร รับผิดชอบก็มี การ ที่เข้าใจเช่นนั้น เพราะไม่ได้พิจารณาให้เห็นผลกระทบตลอดสายนั่นเอง เช่น เห็นคนจำพวกที่ ๒ ฆ่าสัตว์ แล้วไปเกิดในสวรรค์ เข้าใจผิดว่า ไปเกิดในสวรรค์เพราะการฆ่าสัตว์ จึงคิดว่ากรรมชั่วไม่มี ความจริง กรรมชั่วมีแต่ยังไม่ให้ผล แต่กรรมดีที่เคยทำก่อนกรรมชื่อนั้นมาให้ผลก่อน จึงไปเกิดในสวรรค์ ในทาง ตรงกันข้ามกรรมดีก็เช่นกัน ฉะนั้น ในพระสูตรนี้จึงทรงสอนให้พิจารณากรรมและผลของกรรม รวม

^{๑๒๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๖๔๔.

^{๑๒๒} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, หน้า ๑๖๓.

^{๑๒๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, หน้า (๑๙)

^{๑๒๔} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๔๙/๒๖๓., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๓.

ทั้งทฤษฎีของผู้ทำกรรมอย่างรอบคอบ^{๑๒๕}

(๒) ทุตยวรรค

(๑) **ปฐมเทวสูตร** คือพระสูตรว่าด้วยเทพสูตรที่ ๑ เรื่องเกิดขึ้นที่เขตกรุงสาวัตถี ข้อความที่กล่าวถึงสถานที่คือสวรรค์และเทวดาคบคู่กันไป ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่กล่าวถึงเทวดานั้น โดยมากจะกล่าวถึงท้าวสักกะซึ่งเป็นหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เนื้อหาบางตอนถึงกับตั้งชื่อวรรคให้เป็นของท้าวสักกะโดยเฉพาะ พระพุทธเจ้าเมื่อมีการพบปะสนทนากับพวกเทวดา มักจะทรงพบปะสนทนากับท้าวสักกะเพราะท้าวสักกะเป็นเทวดาที่ทรงคุณธรรมมาก มาเกิดเป็นท้าวสักกะได้เพราะบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์คือ คือ

๑)เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต

๒)เราพึงประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต

๓)เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต

๔)เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต

๕)เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือขุมเป็นนิตย ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต

๖)พึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต

๗)เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อนได้สมาทานวัตตบท ๗ ประการนี้อย่างบริบูรณ์ เพราะสมาทานวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ^{๑๒๖}

(๒) **รามณียกสูตร** คือพระสูตรที่ว่าด้วยสถานที่อันรื่นรมย์ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่พระเชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ท้าวสักกะจอมเทพได้เสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ได้ทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้ามีใจความว่า สถานที่เช่นไรหนอเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อารามอันวิจิตร ป่าอันวิจิตร สระโบกขรณีที่สร้างอย่างดียังไม่ถึงเศษ ๑ ส่วน ๖ แห่งภูมิสถานอันรื่นรมย์ของมนุษย์ พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด เป็นบ้านหรือเป็นป่า เป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั้นเป็นภูมิสถานที่น่ารื่นรมย์^{๑๒๗}

^{๑๒๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๕๐/๒๖๕., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๐/๓๖๖.

^{๑๒๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๕๗/๒๗๕., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^{๑๒๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๖๑/๒๘๐., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๑/๓๘๑-๓๘๒.

(๓) ตติยวรรค

(๑) อัจฉยสูตร พระสูตรว่าด้วยโทษ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี คือ ภิกษุ ๒ รูปได้โต้เถียงกัน ในการโต้เถียงกันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้พูดล่วงเกิน ภิกษุผู้พูดล่วงเกินนั้นขอโทษในที่อยู่ของภิกษุนั้น แต่ภิกษุนั้นไม่ยกโทษให้ความทราบถึงพระพุทธรองค์รับสั่งเรียกภิกษุ ๒ รูปมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้ คือ ๑) ผู้ไม่เห็นโทษว่าเป็นโทษ ๒) ผู้ไม่ยกโทษให้ตามสมควรแก่กรรมเมื่อผู้อื่นขอโทษ

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้ คือ ๑) ผู้เห็นโทษว่าเป็นโทษ ๒) ผู้ยกโทษให้ตามสมควรแก่กรรมเมื่อผู้อื่นขอโทษ

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อจะทรงยังเทพชั้นดาวดึงส์ให้พลอยยินดี ณ เทวสภาชื่อสุทธมาจึงได้ตรัสว่า ขอความโกรธจงตกอยู่ในอำนาจของท่านทั้งหลาย ขอความเสื่อมคลายในมิตตธรรมอย่าได้มีแก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้ติเตียนผู้ที่ไม่ควรติเตียน^{๑๒๘} และอย่าได้พูดคำส่อเสียดเลย ความโกรธเป็นดุจภูเขาอย่ายี้คนเลย^{๑๒๙}

๑.๑๓ สรุปท้ายบท

(๑) เมื่อมองภาพรวมของสังยุตตนิกาย สคาถวรรค จะเห็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งที่ไม่เหมือนกับวรรคอื่นๆ ของสังยุตตนิกาย นั่นคือ การจัดหมวดหมู่พระสูตรเข้าเป็นวรรค โดยไม่ถือเอาเนื้อหาสาระของพระสูตรเป็นเกณฑ์ แต่ถือเอารูปแบบของพระสูตรที่เป็นคาถาประพันธ์เป็นเกณฑ์ สังยุตตนิกายเล่มนี้จึงมีรูปลักษณ์ต่างกับสังยุตตนิกายเล่มอื่น

(๒) เนื้อหาของแต่ละสูตรในสคาถวรรค เป็นบทธรรมสั้น ๆ แต่มีความหมายลึกซึ้ง บางบทใช้เป็นบทตั้งในการรณาคัมภีร์หลัก เช่น วิสุทธีมรรค คือ ขญาสูตรว่า

เวดาทูลถามว่า

อนโตชญา พหิชญา	ชญา ชญาตา ปชา
ตํ ตํ โคตม ปุจฉามิ โก	อิมิ วิชญาเย ชญฺ ^{๑๓๐}
หมุสฺตฺรยุงฺทั้งภายใน	ยุงฺทั้งภายนอกถูกความยุงพาให้งุ่นงั้นแล้ว
ข้าแต่พระโคตมเพราะฉะนั้น	ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ว่า
ใครพึงแก้ความยุงนี้ได้ ^{๑๓๑}	

^{๑๒๘} ผู้ที่ไม่ควรติเตียน ในที่นี้หมายถึงพระชีนาสพ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๗๐/๓๓๘.

^{๑๒๙} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๗๐/๒๘๘., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗๐/๓๙๔.

^{๑๓๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓/๑๖., วิสุทธี (บาลี) ๒๓/๒๖-๒๗.

^{๑๓๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖., วิสุทธี (บาลี) ๒๓/๒๖-๒๗.

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

สีเล ปติภูทาย นโร สพลโณ จิตต์ ปณณจ ภาวย

อาตาลี นินโก ภิกขุ โส อิม วิชฺเฌ ชฏ^{๑๓๒}

นรชนผู้มีปัญญา เห็นภัยในสังสารวัฏ

ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา^{๑๓๓}

มีความเพียร มีปัญญา เครื่องบริหารนั้นพึงแก้ความยุ่งนี้ได้^{๑๓๔}

นอกจากนี้ สคาวรรคยังมีสาระสำคัญที่นำศึกษาอีกหลายประการ ขอเชิญนักศึกษาได้ศึกษารายละเอียดโดยพิศดารในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ ต่อไป

๑.๑๔ คำถามท้ายบท

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในสังยุตตนิกาย สคาวรรคพอสังเขป อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่สังยุต มีกี่พระสูตร และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายโอฆตรณสูตรเป็นต้นดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตรพอสังเขป

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในสังยุตตนิกาย สคาวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในเทวตาสังยุต ๒. หลักธรรมในเทวบุตรสังยุต ๓. หลักธรรมในโกศลสังยุต ๔. หลักธรรมในสักกสังยุต เป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑.๑๕ เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ,

๒๕๓๕.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๕.

_____. ปกรณวิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ,

^{๑๓๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓/๑๖, วิสุทฺธิ (บาลี) ๒๓/๒๖-๒๗.

^{๑๓๓} เจริญจิตและปัญญา หมายถึงเจริญสมาธิและวิปัสสนา ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๔๕.

^{๑๓๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖, วิสุทฺธิ (บาลี) ๒๓/๒๖-๒๗.

๒๕๓๙.

โครงการชำระพระไตรปิฎกขมहाจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎก
ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
เลี้ยงชีพ, ๒๕๕๐).

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา, ๒๕๕๐).